

Nováky Andrea

Az egyházzene tanítása az Evangélikus Egyház iskoláiban

Nováky Andrea énektanár-karvezető, egyházzeneész, a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium ének-zene tanára.

Kedves Kollégák!

Tizenhetedik éve töltöm be az Evangélikus Egyházban az országos tantárgygondozói tisztséget. Ebben a minőségemben van rálátásom az iskolákban zajló iskolai zenei munkára és arra, hogy hogyan állnak hozzá az egyes iskolák vezetői a zenei neveléshez. A 2012/13-as tanév örömeihez tartozott az új Nevelési Törvénnyel megjelent új kerettanterv, amely egységesíti a kötelező és adható órák számát. Ezek szerint alsó és felső gimnáziumban ének-zenére 5–10. osztályig 1–1 órát (a rajzórakkal megegyező módon), a művészeti nevelésre a két utolsó évfolyamon pedig 2–2 órát engedélyez.

Az ének-zene és az egyházzene oktatásának általános problémái

Iskoláinkban egyes kivételektől eltekintve az adható többletórát legtöbb helyen a rajz, második helyen a rajzzal megosztott tánc- és drámaképzés kapta. Összesen két iskoláról tudok, ahol a 11–12. évfolyamon adható művészeti órákból az ének is részesül. Pedig lehet több énekórát adni, ha valamely igazgatónak ez fontos! Elgondolkodtató, miért is szorulunk ennyire a vizuális nevelés, vagyis a rajz tárgy mögé? Két okát látom. Egyrészt jól kitapintható még mindig a Kodály-módszer hullámvölgye: a Kodály életében jelentős énekóraszám-növelés hatására az új pedagógiai mozgalmak az ezzel való szembefordulásként hangsúlyozottan más irányba terelik a művészeti nevelést. Azonkívül pl. a rajzóra mellett szól, hogy lehet rá sokat költeni. Anyag- és költségigényes tárgy, szemben az énekkel, amely látványosan ingyenes. A legtökéletesebb hangszerhez ingyen jutottunk. Régi igazság, hogy jobban megbecsüljük azt, amire áldoznunk kellett.

De miért is érezzük igazságtalannak, ha az egyházi iskoláinkban az ének-oktatást a tánccal, drámával, médiával, szabadkézi rajzzal egyforma súllyal kezelik? Mert nekünk, egyházi énektanároknak az államinál előírt tananyag-nál többet kell tanítanunk. A többlet pedig egyrészt (legalábbis evangélikus szemszögből) egy jelentős korálanyag megtanításából áll, de az egyházzeneész feladata a liturgiai alapismeretek átadása és a figurális egyházzene pontosabb, célzottabb megismertetése is.

Vegyük alapul a több mint 50 éves és a gimnáziumokban hallgatólagosan kötelezőnek tekintett, azonban nemcsak kívülről vörös Lukin-Ugrin énekkönyveket. Pár éve ugyan kihagyták belőle Szabó Ferenc Föltámadott a tenger c. oratóriumát, de szellemében semmit sem változtattak. A középkor egy fél sor

Dies irae-vel és egy kis doxológiával el van intézve, ezenkívül már csak a párhuzamos orgánus és az Ut queant laxis himnusz az, amit fontosnak tartanak. A reneszánsz témakörnél meg sincs említve a reformáció, Luther neve egy helyen sem szerepel a tankönyvben, az evangélikus korál pedig megszületése után mintegy 200 évvel későbbre datálódik és Bach nevéhez kötendő. Azonban Bach munkássága is összesen csak két zenei részlettel jelentkezik, pontosan kétszer fontosabb pl. a La Folia variációnál. És így tovább.

A szomorú az, hogy evangélikus iskolaigazgatók nem is tudnak, illetve nem is akarnak szembenézni azzal, hogy ez az egyetlen tárgy, amely komolyan eltér a kerettantervben előírtaknál. A Fasori Gimnázium igazgatója például úgy véli, Bach János-passiójának ismertetése helyett elegendő, ha hittanórán tanulnak a passióról, a művészettörténet tanítása pedig azért kell óraszámelőnyt élvezzen, mert az emberiség történetében a képzőművészet hamarabb jelentkezett, mint a zene. Bizonyíték is van erre a barlangrajzokban!?

És ki felelős mindezért? Természetesen mi, énektanárok, országos tantárgygondozók és a lelkészeink. Sajnos, bármilyen fárasztó is, nekünk kell saját helyünket megteremtünk, más nem végzi el helyettünk. Mert az egyházvezetés hallgat, nem foglal állást, és az iskolavezetés egy szellemsoványító merkantilista szemléletű (tanulmányi) versenybe van kényszerítve. Ebből csak a legbiztosabb intelligenciával rendelkező igazgatók mernek kilépni. Ilyen nálunk a Deák téri gimnázium, amelynek korábbi igazgatója, Schulek Mátyás tette le voksát a minőségi énekképzés mellé, s aminek eredményét az iskola mai napig élvezzi.

Ki kell lépni tehát, és hangoztatnunk kell, hogy az egyházi iskolának több zenére van szüksége, mint egy olyan iskolának, amelynek nincs heti rendszerességgel liturgikus gyakorlata. Ezzel azonban rögtön át is értünk a következő anomáliához. Ha van az adott iskolának hétkezdő áhítata, kérdés, hogy kell-e rá korált tanulni vagy sem? Létezik olyan gimnáziumunk, amely semmiféle egyházi ünnepet nem ünnepel és hétkezdő áhítatot sem tart, semmilyen. Egy megyeszékhelyen működő, a helységben egyetlen, egyházi-állami vegyes iskoláról van szó.

Gimnáziumaink túlnyomó többségében az áhítatok énekeit a lelkészek határozzák meg. Ez a gyakorlat az istentiszteleti modellt tükrözi, s mint olyan, rendben is van. Két dolog miatt viszont itt ez még sincs rendben. Egyrészt, mert nincs olyan iskola, amelyiknek megtervezett igerendje lenne az áhítatokra, azaz: lelkészeink hétről hétre arról prédikálnak, ami éppen foglalkoztatja őket. Ezzel az a probléma, hogy a választott énekek ugyanolyan rögtönözve vannak kiválasztva, mint a prédikációs alapigék. Így tehát a tanulói ifjúság hétfő reggel tudja meg, mi lesz az ének, nem tud rá készülni. Vannak ugyan iskolák, ahol már szerda-csütörtök táján kiderül, mi lesz az ének hétfőn, de a heti egy órás képzésben működő tanítás mellett nagy a veszély, hogy lesznek osztályok, akik sohasem tudják megtanulni az éneket, mert lekések róla, másrészt így legfeljebb az egy-kétszeri áténeklés jön szóba, alaposabb ismeret nem.

Ez a rendszer szintén kizárja a megtervezett korálismeretet. Így nem lehet eltervezni, milyen énekeket kell feltétlenül megismernie egy evangélikus tanulónak. Nyilván szűkebb körből választ, aki hirtelen választ. Eszébe sem jut, hogy egyházzenei tudását használhatná és közösen kialakíthatnának egy alaprepertoárt, amelyet aztán más területeken is lehetne használni.

A másik probléma azzal a gyakorlattal van, hogy lelkészeink döntik el, mit énekeljen a diák az áhítatokon, hogy lelkészeink szívesebben fordulnak az „új énekek” felé. Zömmel azért, mert nem tudják és/vagy nem szeretik koráljainkat, vagy pedig erős bennük a megfelelni vágyás a fiatalság aktuális zene iránti igényének. Alig van iskola, ahol valamilyen formában ne szerepelne „új ének”. Pl. a Fásorban egy hónapja vezette be ezt a mostani lelkészünk, szerencsére csak kiegészítő jelleggel. A zenei tagozatot is működtető Sztehlo iskolában külön megállapodás keretében szabad csak korálos istentiszteletet tartani.

Több iskolánkban evangélikus egyházzenei végzettséggel nem rendelkező énektanár működik. Nem is tudják, hogyan közelítsenek a korálénekléshez. Ha néha-néha megtanítanak egy-egy éneket, azt mint kitüntetett alkalmat tekintik, nehéz megértetni velük, hogy énekeinket mint korpuszt kellene ismerni és állandóan használni: váljon egyé a hit gyakorlásával, adjon lehetőséget a válogatásra. Ebből a gyakorlatból születnek meg azok a furcsa helyzetek, amikor vidéki általános iskolában tanító katolikus énektanár kollégája országos koráléneklési versenyt hirdet, ahol a versenyanyag három (!) korál megtanulása. Nehéz elmagyarázni egy ilyen helyzetben, hogy mindennapi zenei kenyerünk helyett a sovány betevő mellett foglalnak állást.

A fasori egyházzenei oktatásról

17. tanévetem kezdtem a gimnáziumban. A Bence Gábor által kialakított zenei gyakorlat miatt a koráléneklés tanításával nem volt soha problémám. Rögtön az első évben fölvezéltem egy hároméves (szándékosan az iskola működéséhez aszimmetrikus) koráltanítási rendszert, amely tantervszerűen meghatározza az egy-egy évben tanítandó énekek körét: összesen 117 korált. Ez az a rendszer, amely olyan biztos, hogy az állandóan cserélődő iskolavezetés és folytonosan cserélődő iskolalelkészek előtt hivatkozási alap, később támasztékul szolgál. Úgy érzem, ha nem tudnék arra hivatkozni, hogy ezt mint tananyagot egész évre kell megtervezni, és arra, hogy ez már régóta sikerrel működik, biztos vagyok abban, hogy már megszüntették volna.

A nem gyülekezeti énekek tanításáról

Az evangélikus egyházban idegenkedve tekintenek a gregoriánra. Nem tekintik sajátjuknak, ami érthető. Gyanakodva figyelik, ha valaki ezzel foglalkozik. Azonban a mi iskolánkban latintanítás is zajlik, s emiatt nagyon adódik, hogy a középkori zene megismertetésével alapozzuk meg az egyházzenei tanulmá-

nyokat. A dolog zenetanítási szempontból adekvát: az egyszólamú énekléstől indulni a többszólamúság felé.

A nehézséget azonban az okozza, hogy a gregorián énekek valamiféle csúcspontot képeznek, más szóval összegzést: teológiai, liturgiai vonatkozásokat foglalnak össze. Emiatt először voltaképpen a teológiai alapvetéseket kell lefektetni, s ezzel még tízéves szinten is rengeteg diákunknak van gondja. Erre épülhet az egyes tételek liturgiai szerepe, illetve ezeknek a liturgiában felvett szimbolikus jelentéstartalma, és csak ezek után találja szembe magát az énekes az ének szövegével.

A megoldás nyilván kompromisszumos. Tanárként, szülőként ismerhetjük a tanítás több oldalról való megközelítésének stratégiáját: vannak dolgok, amiket egyenesben kell adni, közvetlenül, konkrét magyarázattal, vannak, amiket pusztán a fejecskébe juttatva, oda kell bízni a természetes intelligenciára és az idő jótékony feldolgozó erejére.

Egy biztos: 5. és 6. osztályban gregoriánt könnyű tanítani, diákjaim örömmel éneklnek, könnyen tanulják, elképesztő lelkesedésekkel lehet találkozni ebben az életszakaszban. A zömmel a 7. osztályban általánossá váló mutálással ez drámaian megváltozik, heves érdeklődés mutatkozik a ritmikus zene iránt: az ideális tananyag jellemzően a Marseillaise.

A gregorián (és nem gregorián) egyházzene tanítása kapcsán azonban még egy problémával találtam magam szemben. A mise-istentisztelet tanításakor nem tudok mire hivatkozni, hiszen még lelkészgyerek diákjaimnak sem ismerős az új liturgia. Aki gyakorló, templomba járó evangélikus, tudja, hogy nálunk a Miatyánkkal fejeződik be az istentisztelet, hogy úrvacsorára jó esetben ott lehet maradni, alkalmi, jó lehetőség csupán, és legtöbb helyen a mai napig csak havonta vagy nagyobb ünnepeken tartják. Az iskolában a diák ugyan megtanulja, milyen egy mise-istentisztelet, sőt azt is, mit miért csinálunk így, de nem találkozik vele soha, sehol. Olyasvalamit tanítok diákjaimnak, ami az ő képzetükben nincs is. Ez egyrészt bizonytalanságban tartja őket: valami, olyanról van itt szó, ami csak énekórán van így, egyébként mástól még csak nem is hallottunk róla. Másrészt azonnal elfelejtik, ezért a reneszánsz mise ismertetésekor, Bach h-moll miséje ismertetésekor, Mozart Requiemje ismertetésekor mindig előlről kell kezdenem, mert a nem használt dolgok elfelejtődnek.

Ezt kiegészíti az a tény is, hogy a tanévben megtartható istentiszteletek (tanévkezdő, -záró, reformáció ünnepe, vízkereszt, mennybemenetel stb.) sem istentiszteletek. Iskolalelkészeim (és úgy tűnik, más lelkészek is) református szemlélettel nyúlnak a liturgiához, azaz: saját ötlet alapján komponálnak össze valamit. Jó, ha van egy kis zsoltárolvasás, Miatyánk, imádságok, jókora prédikáció, aztán balkézrel hétszer visszafelé megkavarni, ráfújni háromszor és már el is készült a varázssitalyszerű liturgia. Nem tudnám pontos idejét megmondani, mikor volt (még, ha a régi liturgia szerint is) szabályos úrvacsorás istentisztelet a gimnáziumban. Mindenesetre legalább 10 éve. És ez nem csak azzal okoz gondot, hogy diákjaink (és tanáraink) nem találkoznak vele, hanem

azzal is, hogy helyette valami rendetlenséggel, rögtönözve összeállított liturgiával találkozunk, és ennek hatása normatív.

Az egyházunkban bizonyos körökben megkedvelt és gyakorlattá vált zsolozsma (ezen belül kiemelten a vesperás) gyakorlata azonban egészen más. Akik megkedvelték —és ezek száma egyre nagyobb, és folyamatosan növekedni látszik—, azok pontosan és lelkesen végzik. Ennek tanítása tehát sikerrel kecsegtet, és az eddigi tapasztalat szerint diákjaink nem idegenkednek tőle annyira, mint attól tartani lehetett. E téren, ha ez a vonal egyházunkban nem is számít a fősodornak, sikereket könyvelhetünk el. Lehet, hogy ennek példáján kell istentiszteleti gyakorlatunk megújulásán is fáradozni.

Addig is, amíg ezek a dolgok megoldódnak, Lutherhez fordulok vezérfonalért, aki az „Asztali beszélgetések” tanúsága szerint ezt mondta: „A muzsikát kicsibe venni nem való. [...] A muzsika Isten adománya és ajándéka, nem pedig emberi találmány. Az ördögöt elűzi, s az embereket fölvidítja, minden dühösségükről, romlottságukról, gőgjükről és más bűneikről elfeledkeznek a muzsika szava mellett. A teológia után a muzsikát állítom a legmagasabb és legnagyobb dicsőségű polcra.” (*Asztali beszélgetések*, ford. Márton László)